

SLAVIA BARLIEVA, BULGARSKA AKADEMIA NAUK, SOFIA
ALEKSANDER NAUMOW, UNIWERSYTET CA' FOSCARI, WENECA

RELIKWIE ŚW. ŚW. CYRYLA I METODEGO JAKO ŚWIADECTWO DYNAMIKI ŻYCIA RELIGIJNEGO

Słowa kluczowe: chrześcijaństwo, relikwie świętych, Konstantyn-Cyryl, Metody, życie religijne

Stosunkowo bogaty cyrylometododejski cykl hagiologiczny i towarzyszące mu dokumenty zawierają szereg informacji o śmierci, pochówku i pośmiertnych losach ciał (relikwii) świętych Braci, zwłaszcza Cyryla. Także późniejsze teksty, aż do powstających w naszych czasach, stanowią żywe świadectwo ich kultu, ukazując różnorodność wyznaczonych im funkcji.

Pierwszą grupę stanowią teksty związane ze wschodnią tradycją piśmienniczą, słowiańskie i greckie. Najważniejsze z nich to cerkiewnosłowiańskie *Żywoty* Konstantyna-Cyryla (ŻK XVIII) i Metodego (ŻM XVII)¹. ŻK szczegółowo opowiada o chorobie, ślubach zakonnych i śmierci Konstantyna-Cyryla 14 lutego 869 roku, o przygotowaniach do pogrzebu, o prośbie Metodego o zezwolenie na zabranie ciała do Bizancjum, o sprzeciwie biskupów rzymskich, o papieskiej decyzji pochowania go w kościele przy przyniesionych przez Braci relikwiiach św. Klemensa w jego kościele. Po nieudanych próbach otworzenia zabitej żelaznymi gwoździami trumny, włożono go w niej „do grobu po prawej stronie ołtarza”. Wnet „zaczęły się tam dziać liczne cuda”, wywołując cześć u rzymian, którzy namalowali „obraz nad grobem jego, zaczęli nad nim świecić światła dzień i noc, chwając Boga”. Drugi utwór opisuje śmierć arcybiskupa Metodego w Niedzielę Palmową 6 kwietnia 885 roku, prawdopodobnie w Welehradzie. Uczniowie włożyli go do trumny, odprawili „nabożeństwo po łacinie, grecku i słowiańsku” i pochowali w kościele katedralnym. Podczas pogrzebu niezliczony tłum ludzi różnych stanów z płaczem odprowadzał go niosąc zapalone świece.

Te wyjściowe informacje odbijają się echem w szeregu innych utworów. Informację o pośmiertnych cudach przy rzymskim grobie Cyryla znajdujemy w greckim *Żywocie św. Klimenta (Legenda bulgarica, c. 1100)* pióra Teofilakta Ochrydzkiego (rozdz. 12)²:

¹ *Pasterze wiernych Słowian: święci Cyryl i Metody*. Teksty wybrał, tłumaczył i oprac. A. Naumow, Kraków 1985, s. 81, 110–111. Por. przekład T. Lehra-Splawińskiego (*Konstantyn i Metody. Zarys monograficzny z wyborem źródeł*, Warszawa 1967) i ich przedruk w: *Cyryl i Metody. Apostołowie i Nauczyciele Słowian. Studia i dokumenty. Część 2: Dokumenty*, red. J. S. Gajek MIC, L. Górka SVD, Lublin 1991, s. 50–51.

² *Uczniowie Apostołów Słowian. Siedmiu świętych Mężów*, oprac. M. Skowronek, G. Minczew (Biblioteka Duchowości Europejskiej 4, dalej: BDE 4), Kraków 2010, s. 93–94.

A i Bóg zaznacza i poświadcza chwałę, jaka oczekuje Cyryla w niebiosach, i czyni [rzeczy] widzialne zwiastunami niewidzialnych: bo i opętani przystąpiwszy do [jego] grobu doznawali uleczenia, i wiele innych chorób łaska Ducha Świętego przegoniła niby bicz, skoro tylko bowiem ktoś przychodził do grobu albo wzywał imienia tego ojca, co przynosił Boga, znajdował w wierze sposób wyzwolenia od nieszczęścia. Dlatego Cyryl stał się wielki na ustach Rzymian, a jeszcze większy w duszach, tak więc cuda były podstawą jego sławy, ta z kolei – większej jego chwały, a chwała Świętego – potwierdzeniem chwały Bożej.

Również w greckim *Żywocie obszernym św. Nauma Ochrydzkiego*, przypisywanym arcybiskupowi ochrydzkiemu Konstantynowi Kabasilasowi (1255-1260), mówi się, że Cyryl po śmierci „został wychwalony przez Chrystusa”, a:

Miasto Romulusa zyskało jego ciało i przechowuje je, chroniąc aż do dzisiejszego dnia, niczym wielkie i niewyczerpane bogactwo; i nie można opowiedzieć słowami, jak wielką, przez Boga przygotowaną pomoc niesie ono duszom i ciałom, nieustannie oddalając wszelką chorobę i słabość, kładąc kres panowania demonów oraz odpędzając wszelkie zło dzięki wielkiej sile wiary (BDE 4, 129).

To samo znajdujemy w tradycji starosłowiańskiej. Już *Mowa pochwalna na cześć świętych Cyryla i Metodego* (X), przypisywana przez niektórych badaczy Klimentowi z Ochrydu, opisuje:

I złożono go w kościele świętego Klemensa, a na jego grobie zaczęły się uzdrowienia: ślepi wnet wzrok odzyskiwali, chorym wracało zdrowie, a biesy opuszczały opętanych, co widząc rzymianie jeszcze większą cziłą otoczyli jego świętość³.

Podobnie podaje Drugi⁴ i Trzeci⁵ słowiański *Żywot Nauma*, a także *Zaśnięcie św. Cyryla* (XV)⁶. Natomiast Kliment Ochrydzki, oprócz wielbienia poszczególnych członków Cyryla, wypowiada pochwałę pod adresem miejsca wiecznego spoczynku: „Wielbię przesławną świątynię, w której spoczywa twe ciało, co – pełne mądrości – głosiło Boga”⁷. Również *Służba ku czci św. Cyryla* (IX,3) wspomina „tych, co gromadzą się wokół grobowca” z jego świętym ciałem (BDE 5/1, 53).

O Metodym w literaturze greckiej i cerkiewnosłowiańskiej jest znacznie mniej informacji. Św. Teofilakt Ochrydzki we wspomnianym *Żywocie św. Klimenta* (rozdz. 25-26) wyraża ciekawe z teologicznego punktu widzenia podejście do śmierci słowiańskiego apostoła i jego duchowego testamentu. Gdy zwolennicy *filioque* namawiają uczniów zmarłego hierarchy, by nie pozostawali wierni jego słowom „zabalsamowanym i mar-

³ *Święci Konstantyn-Cyryl i Metody. Patroni Wschodu i Zachodu*, t. 1: *Apostołowie Słowian w dawnej Europie*, oprac. A. Naumow, Kraków 2013, (Biblioteka Duchowości Europejskiej 5/1, dalej: BDE 5/1), s. 42.

⁴ „I położono godne pochwały ciało jego w świątyni świętego Klemensa Rzymskiego, ucznia świętego apostoła Piotra. Bóg zaś ukazał cuda i znaki przez świętego Cyryla również po jego śmierci, i wychwalił prawdziwie milego sobie”, BDE 4, s. 87.

⁵ „Zamienił owo życie doczesne na wieczne i wiecznie młode, czyniąc nieopisane cuda i uzdrawiając każdą niemoc i wszelakie rany”, BDE 4, s. 137.

⁶ „Jego zacne ciało zostało pochowane w kościele świętego Klemensa, (gdzie też złożono przyniesione relikwie), a święta trumna zsyła lecznicze dary tym, którzy z wiarą i miłością [tam] przybywają”, BDE 5/1, s. 67.

⁷ Kliment, *Mowa pochwalna na cześć św. Cyryla*, BDE 5/1, s. 47.

twym”, lecz słuchali żyjącego biskupa (tj. Wichinga), oni „przez Gorazda i Klemensa” odpowiadają:

Metody jeszcze żyje, w każdym razie tego nauczyliśmy się od Pana, który raz mówi, że *kto w Niego wierzy, to choćby umarł, żyć będzie* (J 11, 25), a gdzie indziej naucza, że *Bóg zwraca się do Abrahama, Izaaka i Jakuba jak do żywych, a nie umarłych* (Mt 22, 32; Mk 12, 26-27); w czymże więc grzeszymy, jeśli za nauczyciela mamy żyjącego w Panu, który duchowo jest przy nas i z nami rozmawia i dodaje nam sił? (BDE 4, 99).

Ten soteriologiczny aspekt pośmiertnych losów Metodego widzimy też u Klimenta Ochrydzkiego (*Mowa pochwalna na cześć świętych Cyryla i Metodego*, rozdz. XIII, por. VM II):

I przyłączył się do ojców swoich, patriarchów Abrahama, Izaaka i Jakuba, wszystkich świętych naśladując, wszystkich wzór spełniając, z jednymi równawszy się, od drugich mniejszy, innych zaś przerosłszy mocą, cnotą i czynem, gdyż płonął jak słońce promieniami przypowieści i mów (BDE 5/1, 43)⁸.

Znajdujemy jednak także nieco konkretnych wskazówek: prologowy *Żywot Cyryla i Metodego* (VI) precyzuje: „Spoczywa w wielkiej świątyni morawskiej, z lewej strony, w ścianie za ołtarzem Świętej Bogurodzicy, duszę [swą] w ręce Boże złożywszy, i otrzymawszy królestwo niebieskie” (BDE 5/1, 73), a prologowe *Zaśnięcie św. Metodego*, mimo że uważa za główne jego zadanie wstawianie się do Pana Boga, by na wieki umocnił carstwo bułgarskie, to jednak podaje, że: „Trumna świętego [...] do dnia dzisiejszego jest źródłem uzdrowienia” (BDE 5/1, 69). W *Słudźbie Metodemu* śpiewa się, że go wychwala Ziemia Morawska, posiadając jego ciało i że święty (pośmiertnie) dokonuje licznych uzdrowień⁹.

Druga grupa to zachodnia tradycja cyrylometodejska. W pierwszej jej fazie, prawie do połowy XIV wieku, czyli do czasów Karola IV, św. Cyryl jest łączony nie z bratem – św. Methodym – jak to widzimy w zasadniczym nurcie prawosławnej tradycji literackiej i liturgicznej, lecz przede wszystkim z kultem Klemensa I. Prawdziwym inicjatorem kultu św. Cyryla jawi się Anastazy Bibliotekarz, który pisze list do biskupa Velletri Gauderyka, wysłał mu swój łaciński przekład dwóch greckich utworów Konstantyna, napisanych z okazji odnalezienia relikwii św. Klemensa i zachęca do napisania opowieści o przeniesieniu ciała świętego papieża. Gauderyk rzeczywiście stworzył taki utwór, znany jako *Translatio Clementis papae*, a w sławistyce jako *Legenda włoska* (Legenda Italica). Jest wyraźna

⁸ O wykorzystaniu modelu, stworzonego przez Grzegorza z Nazjanzu dla wysławiania św. Atanazego w *ŻM* i w *Mowie pochwalnej* zob. V. Vavřínek, *Staroslověnské životy Konstantina a Metoděje a panegyriki Řehoře z Nazianzu*, „Listy filologické” 85, 1962, s. 96–122; M. Garzaniti, *Sacre scritture ed esegesi patristica nella Vita di Metodio*, [w:] *Hagiologica. Studi per Réginald Grégoire*, a cura di A. Bartolomei Romagnoli, U. Paoli, P. Piatti, Fabriano 2012, s. 385–392; A. Naumov, *Alcuni problemi dell’interpretazione della Vita Methodii. L’Antico Testamento nella Vita di Metodio*, [w:] *ΦΙΛΙΟΙΝ. Scritti in onore di Mario Enrietti e Renato Gendre*, a cura di M. Muscariello, “Alessandria. Rivista di glottologia”, 6–7, 2012-2013, s. 365–372.

⁹ Druga stichira na *Gospodi vozzvach*: „I wzrok niewidomym przywracasz, i opętanych swą władzą od biesów uwalniaasz, i chorych sławetnie uzdrawiasz”; 1 Kanon IX.1: „ciebie Ziemia Morawska wychwala, która ciało twe święte przyjęła”, BDE 5/1, s. 54 i 58. Metody jest proszony, aby po śmierci „zanosił bez przerwy za nas swoje modły do Chrystusa Boga naszego, aby zbawił od wszelkich nieszczęść i pokus dusze nasze”, stichira 3 na *Gospodi vozzvach*, tamże, s. 54.

zbieżność zawartego tu opisu śmierci i pogrzebu Cyryla z wersją, przekazaną przez ŻK. Papież nakazuje, „by całe duchowieństwo, tak rzymskie, jak i greckie pospieszyło modlić się przy ciele zmarłego wśród psalmów i śpiewów, wśród świec i kadzideł”, Metody prosi go o spełnienie matczynego nakazu i zezwolenie na przewiezienie ciała „do naszego klasztoru”, na co papież początkowo wyraża zgodę. Ciało zmarłego zamknięto starannie „w marmurowej trumnie i zapieczętowano papieską pieczęcią” i po siedmiu dniach miano wyruszyć, ale „rzymskie duchowieństwo wraz z biskupami, kardynałami oraz dostojnikami Rzymu po odbyciu narady” przekonało papieża, by zmienił decyzję. Metody zdołał uprosić, by pochowano go nie w papieskim grobowcu u św. Piotra, lecz u św. Klemensa:

Przeto wobec wielkiego zgromadzenia duchowieństwa i ludu, wśród niezmiernej radości z wielką czcią razem z marmurową trumną, do której wcześniej złożył go rzeczony papież, umieszczono w grobowcu w tym celu przygotowanym, w bazylice świętego Klemensa, po prawej stronie ołtarza pod jego wezwaniem. Pośród pieśni i modłów pochwalnych dziękowano Bogu [za tego], który w tymże miejscu dokonuje wiele cudów ku sławie i chwale swojego imienia (BDE 5/1, 156).

To silne powiązanie obu cudotwórczych ciał – Klemensa i Cyryla – wyraźnie widać w popularnej *Kronice papieży i cesarzy* arcybiskupa gnieźnieńskiego, dominikanina Marcina z Opawy, zwanego Polakiem (ok. 1277), który opowiada o relikwiach Klemensa odkrytych przez św. Cyryla, „biskupa Moraw i apostoła prawie wszystkich Słowian”. Marcin podkreśla, że św. Cyryl, pochowany przy św. Klemensie, również „jaśnieje cudami”¹⁰.

Z przekazem *Legandy włoskiej* związane są utwory poświęcone kultowi Świętych Braci na terenie czesko-morawskim. Rozwijają one drugi fundamentalny dla cyrylometodejskiej tradycji rzymskokatolickiej motyw – że obaj Bracia są ewangelizatorami Słowian, chrzcicielami ich władców i kościelnymi hierarchami. Podczas gdy pierwszy wątek – klementiański – koncentruje się wokół Cyryla, drugi kładzie akcent przede wszystkim na biskupiej posłudze Metodego jako głowy Kościoła Moraw i chrzcicielu Czech (*Kronika Czechów* praskiego kanonika Kosmasa, *Legenda Kristiana*, *Kronika Dalimila*, *Kronika Przybika Pulkawy z Radenina*). Wszystkie te łacińskie zabytki, a zwłaszcza ich cyrylometodejski wątek, nie są wiarygodnymi dokumentami historycznymi z uwagi na oczywiste anachronizmy, ale stanowią znakomite przykłady żywotności związanej z Braćmi tradycji, którą przetwarzano na gruncie morawsko-czeskim, wzbogacając o nowe elementy. Część z nich to zamierzona interpretacja faktów genetycznie z nią niezwiązanych.

Na szczególną uwagę zasługuje *Legenda morawska (Tempore Michaelis imperatoris)*. Jest ona szczegółową opowieścią, która podaje miejsce urodzenia Konstantyna i jego przydomek – Filozof, opisuje odkrycie relikwii św. Klemensa Rzymskiego i chazarską misję Braci. Wspomina także misję ewangelizacyjną Cyryla wśród Bułgarów przed udaniem się na Morawy, zaś Metody jest wskazany jako chrzciciel czeskiego księcia Borzywoja. Nas tu zajmuje głównie osobna opowieść wpleciona w tkankę tekstu, zawierająca wątek o dziejach relikwii zmarłego w Rzymie Cyryla, wątek, który będzie konsekwentnie powracać w licznych utworach. Opowiada się, że Metody potajemnie, wbrew zakazowi

¹⁰ Zob. Marcin Polak, *Kronika papieży i cesarzy*, przeł. A. Fabiańska i J. Soszyński, (Biblioteka Europejska), Kęty 2008, s. 236, 238, 300, 302.

papieża, wyniósł ciało brata z bazyliki św. Klemensa i wyruszył w stronę Moraw, ale po pierwszym postoju trumna z ciałem nie dała się podnieść i dopiero w odpowiedzi na prośby, by zmarły objawił swą wolę, wieko się uchyliło, martwy Cyryl podniósł rękę i wskazał ku Rzymowi. Zwrócone relikwie z radością powitał i ponownie pochował papież i cały rzymski lud¹¹. W niektórych wariantach (*Legenda krakowska*) podróż z ciałem odbywa się za zgodą papieża, ale reakcja zmarłego jest taka sama i ponadto pojawia się ważny dla nas wątek śmierci i pochówku Metodego przy bracie u św. Klemensa¹². W najbardziej rozpoznałym łacińskim tekście hagiograficznym, pochodzącym z terenu Czech i Moraw, jakim jest legenda *Quemadmodum*, wątek z ciałem Cyryla jest jeszcze bardziej rozbudowany – Metody donosi je na Morawy, a dopiero potem zwraca do Rzymu. Umacnia się też w tradycji przekonanie o wspólnym grobie Braci w Wiecznym Mieście. Wątek obecności relikwii św. Cyryla w Czechach występuje często w piśmiennictwie epoki Karola IV Luksemburskiego w związku z jego działaniami na rzecz podniesienia słowiańskiej świadomości narodowej swoich poddanych. W 1347 roku Karol IV zakłada klasztor zwany „Na Slovanech” lub „Emauzy”. Akt fundacyjny wśród patronów klasztoru i państwa wymienia także Cyryla i Metodego – i to wspomnienie Apostołów (obok Maryi Panny oraz św. św. Hieronima, Wojciecha i Prokopa) jest uważane za oficjalną kanonizację Braci w Królestwie Czech. Ustanowiona data obchodu ich święta – 9 marca – i specjalne dekrety ją wprowadzające, budują nową tradycję, która rozwija się z upływem stuleci, będąc także dziś istotnym elementem świadomości narodowej Czechów i Słowaków. Z Pragi i Ołomuńca wspomnienie liturgiczne z pewnością przeniknęło na Śląsk i do Polski, ale oficjalne potwierdzenie tego faktu mamy dopiero w statucie Krakowskiego synodu z 1436 roku, odbytego pod przewodnictwem biskupa krakowskiego Zygmunta Oleśnickiego. Wtedy to wśród świętów wysokiej kategorii, których obchód jest dozwolony także w okresie Wielkiego Postu, są wymienieni Cyryl i Metody jako „wyznawcy, patroni i apostołowie Królestwa”. Fakt ten z pewnością należy traktować jako potwierdzenie istniejącej wcześniej praktyki. Tym samym otwarto nowy etap w rozwoju kultu liturgicznego, charakteryzujący się włączeniem od połowy XV wieku oficjów ku czci Soluńskich Braci do krakowskich mszałów i brewiarzy¹³. W drugiej połowie XIV wieku w praskiej katedrze świętego Wita kilkakrotnie jest poświadczona obecność szczątków Cyryla (inwentarz z 1365) i obu Braci (inwentarze z lat 1368, 1387, 1396), potem ślad wymienianego relikwiarza się gubi. W wybudowanym przez Karola IV zamku w Karlštejnie, gdzie przechowywano klejnoty koronne i relikwie, znajduje się dość zagadkowy relikwiarz z XII wieku, zawierający ponoć szczątki Braci.

Niespodziewanie okazało się, że w 1835 roku katedra św. Wita była jednak w posiadaniu prawicy Cyryla, bowiem w sierpniu tego roku kanonik Václav Pešina oddzielił cząstkę dla morawskiej metropolii; relikwia ta znajduje się do dzisiaj w katedrze św. Wacława w Ołomuńcu. Przebywający w tym właśnie czasie w Pradze Michał Pogodin,

¹¹ W polskiej literaturze najpełniej ten epizod przedstawił Ignacy Kulczyński (przed 1747), BDE 5/1, s. 244–245.

¹² Niektóre teksty, także z późniejszej tradycji benedyktyńskiej, mówią, że to Cyryl za pozwoleniem biskupa Rzymu wybudował ten kościół dla złożenia tam szczątków odnalezionego na Krymie Klemensa, zob. np. BDE 5/1, s. 173.

¹³ W. Schenk, *Kult liturgiczny świętych Cyryla i Metodego w Polsce*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Gdańskiego, nr 3, „Sławistyka”, 1982, s. 57–61.

poparty przez Václava Hanę, Pawła Józefa Šafárika i Jána Kollára, prosił kanonika, by również jemu dał fragment świętego, co ten uczynił, wystawiając odpowiedni dokument, że relikwia pochodzi „de brachio sancti Cyrilli, qui liturgiis slavonicam scripsit”. Pogodin trzymał ten dar u siebie w domu i dopiero dwadzieścia lat później ofiarował do uniwersyteckiej cerkwi św. Tatiany w Moskwie, zapewne sugerując, że powstanie piśmiennictwa słowiańskiego przypadało na 855 rok. Relikwia została wystawiona do adoracji 11/23 maja 1862 roku podczas pierwszych obchodów cyrylometodejskich w Rosji¹⁴, ale jej późniejsze losy są – przynajmniej nam – nieznane.

Przeprowadzając gruntowną krytykę encykliki *Grande munus* Leona XIII (1880) i dziękczynnej pielgrzymki Słowian do Rzymu (1881) charkowski profesor Iwan W. Platonow w swojej *Anty-encyklice* z 1882 r. poświadcza istnienie w Pradze prawicy Cyryla (choć nic nie mówi o moskiewskim fragmencie) i zarzuca katolikom niewykonywanie tego skarbu:

Jeszcze jedną – ostatnią już – uwagę, poczynmy o waszym cyrylometodejskim święcie. My, prawosławni, gdy obchodzimy pamięć jakiegoś świętego, którego ciało nie uległo rozkładowi, zwykliśmy postępować tak, że zachowane szczątki zostają udostępnione do adoracji przez wiernych – wystawia się w solennym otoczeniu zdobny relikwiarz. Zazwyczaj wy postępujecie podobnie – dlaczego więc w tym przypadku, w czasie obchodów pamięci Pierwszych Nauczycieli, przy tak uroczystej okazji, przy tak licznym zgromadzeniu Słowian-katolików z całej południowo-zachodniej Europy, nie wystawiliście na widok publiczny tych tak drogich każdemu Słowianinowi relikwii, które przecież istnieją, jak już o tym pisaliśmy wyżej, od czasów Karola IV, który otrzymał prawą rękę świętego Cyryla dla klasztoru benedyktyńskiego w Pradze; dzięki temu każdy mógłby złożyć należny hołd jako nosicielom ducha apostołskiego i narzędziom chrześcijańskiego oświecenia? Czy nie powinno to było otworzyć wam oczu na zlekceważenie przez waszego papieża i jego otoczenie tej świętej osoby, tak drogiej i tak szanowanej, zarówno przez was, jak i przez nas. Czy ta myśl, która podświadomie was nurtowała, nie powinna była rzucić cienia i wykazać, że całe to wasze świętowanie nie miało sensu? Tak, mili bracia, nie na swoim miejscu spoczywa nasz wspólny Oświeciciel, nie w rzymskim otoczeniu, któremu jego imię nic nie mówi, powinien leżeć, lecz na rodzimym łonie ziemi słowiańskiej¹⁵.

Kwestia miejsca wiecznego spoczynku Braci Soluńskich stała się jednym z elementów gorącego sporu międzywyznaniowego także w polemice toczonej w I Rzeczypospolitej w okresie XVI-XVIII wieku. Badacz recepcji dzieła Świętych Braci w państwie polsko-litewskim – Jan Stradomski – wydobywszy niemal wszystkie fakty z tekstów polemicznych prawosławnych, katolickich i unickich pisarzy, zaznacza:

Zgodnie ze średniowiecznym przekonaniem o Boskiej ingerencji w bieg wydarzeń, zwolennicy opcji łacińskiej akcentowali fakt śmierci i pochówku św. Cyryla w Rzymie, traktując je jako jawny dowód boskiej akceptacji dla Kościoła zachodniego (a przede wszystkim jego głowy)¹⁶,

¹⁴ Кирилло-Методиевский сборникъ. Въ память о совершившемся тысячелѣтїи славянской письменности и христіанства въ Россїи, изданный, по опредѣленїю Московскаго Общества любителей русскаго словесности М. Погодинымъ, Москва 1865, s. 537, 540.

¹⁵ *Święci Konstantyn-Cyryl i Metody. Patroni Wschodu i Zachodu*, t. 2: *Apostołowie Słowian w nowożytnej Europie*, oprac. A. Naumow, Kraków 2013, ((Biblioteka Duchowości Europejskiej 5/2, dalej: BDE 5/2), s. 168–169.

¹⁶ To podkreśla np. Teofil Rutka w 1678, twierdząc, że Cyryl poświadcza prymat papieski nad patriarchami, „bo przy tej Głowie Cerkwie Chrystusowej i głowę swoją położył”, BDE 5/1, s. 232. Obszernie na ten temat wypowiada się

oraz synergiczną współpracę w tym zamiśle samego świętego (Cyryl chce pozostać w Rzymie na zawsze). Strona prawosławna miała z tym atakiem nie lada kłopot i broniła „dobrego imienia” świętego zwracając uwagę bądź na ortodoksję stolicy rzymskiej jeszcze w tym czasie, bądź misyjną posługę świętego do łacinników (Kopysteński)¹⁷.

W ramach polemiki podawano też pewne bardziej szczegółowe informacje. Na przykład Maciej z Miechowa w 1517 r. informuje biskupa Ołomuńca Stanisława Turzona (Thurzo), że „Cyryl z bratem Metodym zostali pochowani w Rzymie w tej samej bazylice św. Klemensa, ale nie znaleziono ich kości, chociaż Wasza Wysokość tak bardzo pragnęła je znaleźć” (BDE 5/1, 187)¹⁸, za to Stanisław Szczygielski w 1663 pisze, że „ci sami mężowie apostołscy w Rzymie umierający, cudami jaśni, są pochowani, których święte relikwie na ołtarz tego kościoła w sakiewce dawnej były przyniesione, dowiedziałem się” (BDE 5/1, 227). Również w ważnym opracowaniu Kulczyńskiego z połowy XVIII w. znajdujemy informację, że Metody został pochowany „z wielką ciężką podług brata jego w kościele św. Klemensa, gdzie i do tych czas obadwa odpoczywają, mając osobliwszą cześć od rzymskich papieżów”, o czym mają świadczyć wykonane na polecenie Klemensa XI freskowe podobizny Braci jako „biskupów po grecku ubranych” (BDE 5/1, 246).

Informacja Szczygielskiego o znajdujących się na ołtarzu św. Klemensa relikwiach „w sakiewce dawnej” uzupełnia staranne badania losów relikwii Braci w Rzymie, przeprowadzone na polecenie papieża przez prefekta Biblioteki Watykańskiej dominikanina Leonarda Boyle’a¹⁹. Według jego ustaleń, najstarsze zachowane dziś informacje tego typu pochodzą z 1420 (a raczej z około 1425) roku i znajdują się w przygotowanym

też XVIII-wieczny polemista Ignacy Stebelski, BDE 5/1, s. 250–253.

¹⁷ J. Stradomski, *Cyryl i Metody w piśmiennictwie staropolskim*, [w:] BDE 5/1, s. 182. Zachariasz Kopysteński włącza się do dyskusji, szczególnie ważnej w wypadku św. Mikołaja i przeniesienia jego relikwii do Bari, na temat znaczenia przemieszczeń relikwii świętych wschodnich na Zachód, zob. o tym obszernie: J. Stradomski, *Spory o „wiarę grecką” w dawnej Rzeczypospolitej*, Kraków 2003, s. 100–103, 233–246; A. Naumow, *Święty Mikołaj w Bari jako argument w polemice wyznaniowej*, [w:] *Instaurare omnia in Christo. O zbawieniu, teologii, dialogu i nadziei. Profesorowi Wacławowi Hryniewiczowi OMI w 70. rocznicę urodzin*, red. P. Kantyka, Lublin 2006, s. 577–589.

¹⁸ W 1575 r. inny biskup ołomuński Stanisław Pawłowski z Pawłowic zwrócił się do kardynała Tolomea Gallio z prośbą o ofiarowanie relikwii Świętych Braci (Archivio Segreto Vaticano, fondo Lettere di vescovi e prelati, vol. 10, f.111). Z podobną prośbą w 1580 r. zwrócił się do papieża Grzegorza XIII cesarz Rudolf II (fondo Lit. principium, vol. 35, f. 36). Papież w lutym następnego roku napisał do nich obu, że nie przekazuje relikwii z uwagi na burzliwe czasy i niebezpieczeństwo zbezczeszczenia ich podczas drogi. Petycja zawiera niezwykle informację, że relikwie św. Cyryla znajdują się w rzymskiej bazylice Dwunastu Apostołów, zaś u św. Klemensa są tylko szczątki Metodego (Archivio Segreto Vaticano, Reg. Vat. 2020, Reg. Gregorii papae XIII. IX, ep. 97, f. 382), zob. S. Barlieva, A. Naumow, *Fate, politics and forgeries – the case of the relics of SS Cyril and Methodius*, [w:] *Contested Heritage and Identities in Post-socialist Bulgaria*, eds. A. Luleva, I. Petrova, S. Barlieva, Sofia 2015, s. 15–31.

¹⁹ L. Boyle OP, *The Fate of the Remains of St. Cyril*, [w:] *Cirillo e Metodio i Santi Apostoli degli Slavi. Conferenze tenute nel Pontificio Istituto Orientale nei giorni 9-11 Maggio 1963 per commemorare l'undicesimo Centenario della Missione dei SS. Fratelli nella Grande Moravia*, Roma 1964, s. 159–194; przedruk z niewielkimi zmianami w: L. E. Boyle, E. M. C. Kane, F. Guidobaldi, *San Clemente Miscellany. 2: Art and Archeology*, Rome 1978, s. 13–35. Co do informacji o sakiewce, nie można wykluczyć, że mamy do czynienia z nieporozumieniem językowym, bowiem w przekazie Angelusa Rocca (1589-1590) i Cezarego Baroniusza (1593) pojawia się określenie, że relikwie Cyryla i Metodego jako biskupów Słowian są „sub altari...sacello pervetusto”, Boyle, *The Fate...*, s. 171–172. Po łacinie ‘sacellum’ rzeczywiście znaczy ‘sakiewka’, ale ‘sacellum’ jest rodzajem kapliczki, z reguły wewnątrz kościoła...

przez Niccolò Signorilego na polecenie Marcina V opisie zabytków Rzymu, gdzie relikwie św. Cyryla są wymienione wśród licznych świętych szczątków w klementiańskiej bazylice²⁰. W 1450 roku angielski augustianin John Capgrave przygotował dla pielgrzymów swój opis rzymskich miejsc świętych i też wspomniał o relikwiach św. Cyryla, towarzyszących ciału św. Klemensa i wraz z nim czyniących cuda²¹. Dalsze wzmianki pochodzą z lat 1575²² i 1588²³. Następnie w źródłach przebadanych przez o. Boyle pojawia się informacja, że wraz z relikwiami Cyryla znajdują się szczątki św. Metodego, a także że Sykstus V przekazał je do przebudowywanego kościoła św. Hieronima (zapewne chodzi o fragment relikwii), trafiła ona nawet do komentarzy Cezarego Baroniusza do jego *Martyrologium Romanum* z 1593. Bracia zaczynają być określani jako „męczennicy”. W XVIII wieku relikwie wciąż były w bazylice św. Klemensa²⁴, aż do francuskiej okupacji miasta w 1798 roku, kiedy to również ta świątynia z polecenia władz została zamknięta, przebywający w niej ojcowie dominikanie wrócili do Irlandii, a część wyposażenia wystawiono na sprzedaż. Pozwolono jednak przenieść do innych kościołów niektóre z relikwii. W ten sposób święte szczątki Apostołów Słowian trafiają 18 sierpnia 1798 roku do Santa Maria in Vallicella (zwanego Chiesa Nuova)²⁵. Jak ustalił o. Boyle, 4 lipca 1799 roku przedstawiciel potężnego rodu Mattei, ks. Lorenzo Girolamo zabrał je z Chiesa Nuova i zatrzymał w rzymskiej rodowej posiadłości na Largo Argentina. Relikwie zostały umieszczone w nowej urnie z herbem kardynała Alessandra Mattei z napisem *Ex ossibus S. Cyrilli M.*

Nie wiadomo, czy i w jaki sposób z relikwiami będącymi w posiadaniu rodziny Mattei jest powiązany relikwiarzyk, który zdobył w Rzymie franciszkański misjonarz Metod Jozef Gazdík (1802-1872), pochodzący z miejscowości Rajec w kraju żylińskim, gdy w 1847 roku wracał na Słowację z misji w Konstantynopolu. Wśród zgromadzonych przez niego w Wiecznym Mieście relikwii znalazły się szczątki Cyryla i Metodego (!). Relikwiarzyk ten ofiarował w 1862 roku do rajeckiego kościoła, czcząc w taki sposób jubileusz tysiąclecia misji. O istnieniu relikwiarza przypomniano sobie w 1969 roku, znów z okazji jubileuszu. Wiarygodność zawartych w nim relikwii stwierdził w grudniu 1997 r. arcybiskup Cesare Nosiglia, podówczas wiceregent diecezji rzymskiej. Relikwiarz był jakiś czas własnością biskupa Pawła Hnilicy SJ, a następnie od 2009 roku znajduje się w posiadaniu biskupa Žiliny²⁶.

W Rzymie natomiast po wygaśnięciu męskiej linii rodu Mattei ich spuściznę przejął ród Antici, którego siedzibą jest – także dzisiaj – Recanati. Właśnie tam odnaleziono

²⁰ N. Signorili, *De reliquiis sacrosanctae Lateranensis ecclesiae*, w rękopisie Biblioteki Watykańskiej Vat. lat. 3536, f. 56^r. Zob. Boyle, *The Fate...*, s. 169.

²¹ J. Capgrave, *Ye Solace of Pilgrimes: a Description of Rome, circa 1450...*, ed. C. A. Mills, London-New York-Toronto-Melbourne 1911, s. 107.

²² W rękopiśmiennym *Compendio delle chiese di Roma* kanonika od św. Marii in Cosmedin – Francesco del Sodo (zm. 1606), Rzym, S. Maria in Vallicella, rękopis, G. 33, f. 171^r, por. też f.197^r. Św. Cyryl jest tu określony jako „apostoł Morawian, Słowian (lub: Dalmatyńczyków: Schiavoni) i Czechów”.

²³ P. Ugonio, *Historia delle Stazioni di Roma*, Roma 1588, s. 125.

²⁴ Th. De Brugo, *Supplementum Hiberniae Dominicanae*, Kilkenny 1772, s. 847.

²⁵ C. Gasbarri, V. E. Giuntella, *Due Diari della Repubblica romana del 1798-1799*, Roma 1958, s. 101–102.

²⁶ M. Hromník, *Relikviár sv. Cyrila*, „Posol Božského Srdca Ježišovho. Mesačník slovenských katolíkov” XCIII, 2014, č. 5; dostępny: <<http://farnostrajec.sk/article/default/1842>>, (28.09.2015).

w 1963 roku urnę z relikwiami. Sekretarz stanu, kardynał Amleto Giovanni Cicognani, w połowie lipca, tuż po wyborze i koronacji Pawła VI, uzyskał zgodę rodziny Antici Mattei na jej przekazanie. 27 października tegoż roku specjalny wysłannik Watykanu biskup Gary, Andrej G. Grutka, Słowak z pochodzenia, przeniósł urnę z Recanati do Rzymu. W czwartek, 14 listopada 1963 roku zostały one wręczone Pawłowi VI w Kaplicy Sykstyńskiej, a w niedzielę, 17-ego, odbyło się ich uroczyste złożenie w bazylice San Clemente, w miejscu przygotowanym sto lat wcześniej przez Leona XIII – przy wydatnej pomocy Josipa Juraja Strossmayera, biskupa Đakova. Na relikwiarzu widnieją słowa *Ex ossibus s. Cirilli, Apostoli Slavorum*. Bułgarscy katolicy wprowadzili do swego kalendarza liturgicznego ten dzień jako święto pod nazwą *Powrót relikwii św. Cyryla do Rzymu*. Zostało ono odprawione po raz pierwszy w 1980 roku w cerkwi parafialnej pw. Wniebowstąpienia Pańskiego w Płowdiwie²⁷. Tekst oficjum ułożył o. Gorazd Kurtew, podówczas proboszcz w miejscowościach Jamboł i Prawdino²⁸. W szerszym obiegu utwór znalazł się w 1985 roku, skrycie rozpowszechniony w kilkunastu maszynopisowych kopiach podczas konferencji zorganizowanej przez patriarchat bułgarski z okazji 1100-lecia śmierci św. Metodego, następnie został przez nas wydany drukiem²⁹.

Według słów hymnografa, znajdujące się w Rzymie relikwie Cyryla mają silniejsze oddziaływanie – dzięki temu nie jest już on bowiem tylko oświecicielem Słowian, ale staje się światłością „świata całego” (swetilen). W trzecim sedalnym natomiast wspomina się przekazanie w 1976 roku przez papieża Pawła VI patriarsze Konstantynopola Demetriosowi I części relikwii, aby złożył ją w mającej powstać w Salonikach cerkwi poświęconej Braciom. Dzięki temu spełnione zostało życzenie matki, która pragnęła, by ciała jej synów spoczęły w ziemi ojczystej, ale także w sensie geograficznym relikwie znalazły się bliżej Bułgarii. Cerkiew taka powstała przy bulwarze Aleksandra Wielkiego i została poświęcona w 1982 roku³⁰, a największy współczesny hymnograf grecki o. Gerasimos Hagioryta napisał ku czci Braci zajmujący cykl hymnograficzny³¹. Kilkakrotnie w cyklu wspomniane są przyniesione z Rzymu relikwie oraz płynąca z nich moc i łaska³².

²⁷ С. Касапова, *Пренасяне на мощите на св. Кирил*, „Истина – Veritas” бр. 13 (1323), ноември 2000, с. 1–4.

²⁸ O. Gorazd był jednym z oskarżonych w słynnym procesie, w którym komunistyczne władze skazały na śmierć błóg. błóg. Eugeniusza Bosiłkowa, Kamena Wiczewa, Pawła Dżidżowa i Josafata Sziszkowa, rozstrzelanych 11 listopada 1952 r. Prześladowany cały czas przez reżim, zmarł 29 kwietnia 2004 r. jako archimandryta.

²⁹ С. Бърлиева, А. Наумов, *Мощите на св. Кирил и тяхната прослава през вековете*, [w:] *Филологически изследвания в чест на Климентина Иванова за нейната 65-годишнина* (= Старобългарска литература, кн. 33–34), София 2005, с. 126–139, publikacja tekstu na stronach 140–144; А. Наумов, *Уникалне светио ку чци św. Konstantyna-Cyryla Filozofa u katolików bułgarskich*, [w:] *Różnić się w zgodzie. Księga pamiątkowa dedykowana Księdzu Profesorowi Leonardowi Górcze SVD z okazji 40-lecia pracy naukowo-dydaktycznej* (Pieniężno-Lublin 1968-2008), red. S. Pawłowski SAC, Lublin 2008, s. 307–314.

³⁰ W synaksarionie święta czytamy m. in.: „W roku 1982 wzniesiono zaś w Tesalonice wspaniałą świątynię pod ich wezwaniem, dzięki usilnym zabiegom i wielkiej gorliwości zasłużonego tutejszego arcybiskupa Jego Eminencji Metropolity kir Pantelejmona o nazwisku Chrysofakis, który złożył w tej nowej świątyni maleńką część relikwii świętego Cyryla, przywiezioną z Rzymu” BDE 5/2, s. 319.

³¹ Zob. polski przekład Anny Maciejewskiej w: BDE 5/2, s. 311–334.

³² Relikwie są wspomniane na malej wieczerni na stichownie („Z wiarą śpieszy do waszych świętych relikwii miasto Tesalonika...”, s. 312), na jutrzni w drugim kanonie (VII, 1 – „Ze starego Rzymu przyniesiono maleńką część relikwii...”, s. 312).

Wkrótce po złożeniu w klementiańskiej bazylice odnalezionych świętych szczątków Cyryla, 3 lutego 1964 roku, Paweł VI ofiarował ich część do katedry św. Emmerama w Nitrze, a w jubileuszowym 1969 roku podarował do niej ozdobny relikwiarz. Od końca grudnia 2010 przez dwa lata te właśnie relikwie nawiedzały poszczególne diecezje słowackie, pozostając w każdej po około dwa miesiące. Został ułożony (przez Viliama Zemančika) i wydany 15 grudnia 2010 roku przez nitrzańską kurię odpowiedni ryt adoracji, zawierający liczne informacje o Braciach i losach relikwii³³. Wędrówka relikwii po Słowacji odbiła się szerokim echem i istotnie wpłynęła na wzrost wiedzy o Braciach, umacniając duchowy i ideowy związek Słowaków z tradycją cyrylometodejską. Część relikwii przekazano też do Papieskiego Kolegium Słowackiego im. Cyryla i Metodego w Rzymie³⁴.

Nic dziwnego, że również władze państwowe i cerkiewne Bułgarii zabiegają o relikwie, na razie bez skutku. Z prośbą o ich ofiarowanie zwracano się do Jana Pawła II przed jego wizytą w tym kraju w 2002 roku, prezydent Georgi Pjrwanow ponawiał ją w 2005 roku wobec papieża Benedykta XVI, a dziesięć lat później bułgarski premier Bojko Borisow prosił o nie papieża Franciszka. W 2009 roku biskup trajanopolski Kiprijan (Dobrinow) pertraktował w tej sprawie w Nitrze. Posiadanie relikwii staje się sprawą dumy narodowej.

Na koniec warto wspomnieć o politycznym „thrillerze” z relikwiami Cyryla i intrygą międzynarodową w centrum. Chodzi o książkę *Моца св. Кирила* Nikołaja N. Spasskiego, rosyjskiego polityka i pisarza, wydaną we włoskim tłumaczeniu z rękopisu³⁵.

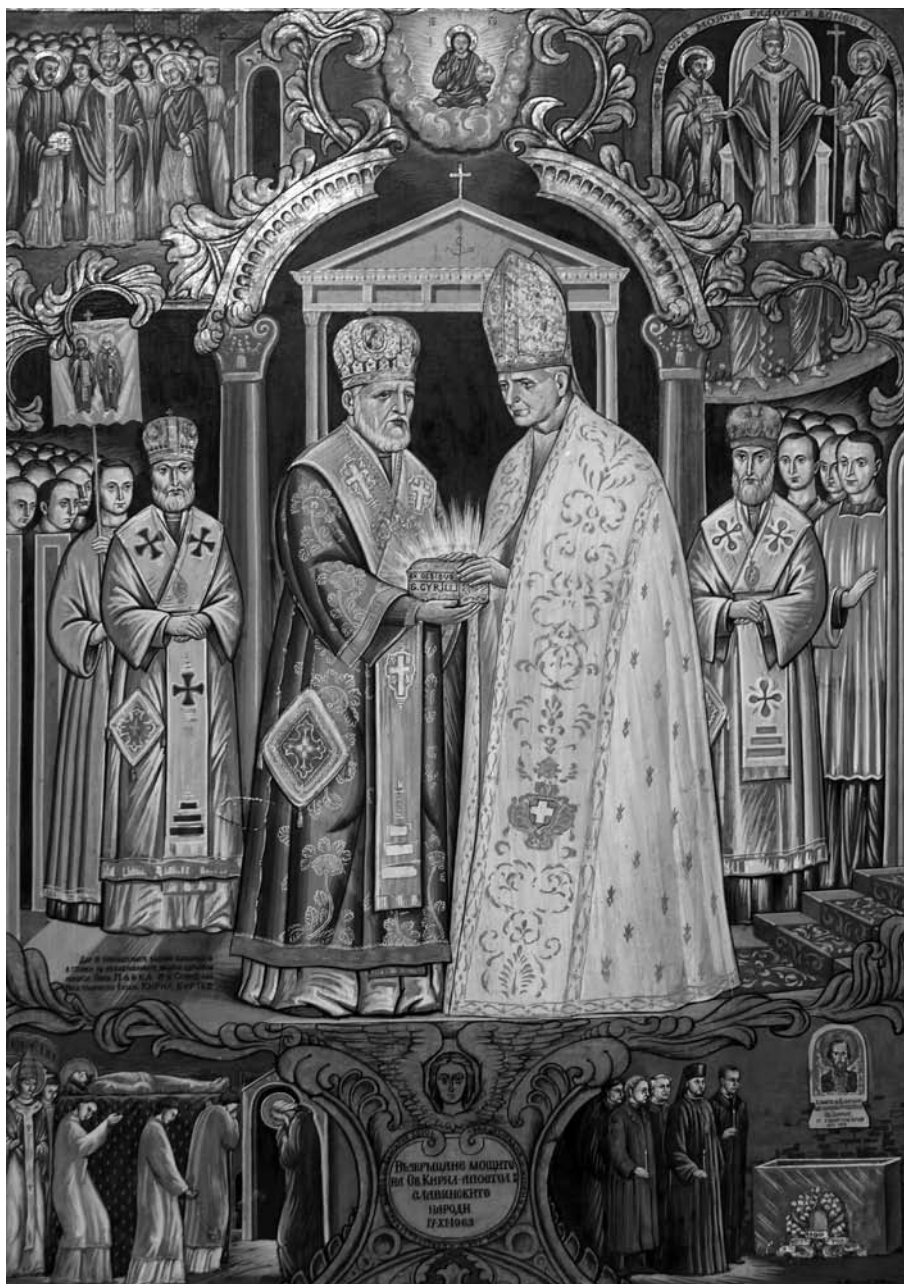
A wiadomością z ostatniej chwili jest medialna informacja, że papież Franciszek w czasie hawańskiego spotkania z moskiewskim patriarchą Cyrylem (12 lutego 2016 r.) podarował mu część relikwii Apostoła Słowian.

twoich relikwii, prześwięty Cyrylu, jako skarbnicę życia dla mieszkańców Tesaloniki..., s. 320; IX, 1 – „Siłą nas obdarza, błogosławiony Cyrylu, święta częśćka twej doczesnej powłoki, którą z czcią obejmując otrzymujemy Bożą łaskę”, s. 321), w kanonie błagalnym (V, 2 – „Rzeczywistym działaniem twoich świętych relikwii uśmier w nas – błagamy cię, ojcze Cyrylu – wszelką samowolę ciała”, s. 324), w jednej ze sticher po kanonie błagalnym („Pozyskawszy małą częśćkę twoich czcigodnych relikwii, błogosławiony Cyrylu, z największą czcią czerpiemy z nich radość i weselimy się w Duchu Świętym”, s. 326).

³³ *Obrad prijatia a uctenia relikvii sv. Cyrila*, Nitra 2010; dostępny w internecie: < http://abu-bratislava.sk/abuba/system/files/Obrad_prijatia_a_uctenia_relikvii_sv_Cyrila.pdf > (29.09.2015). W literaturze obecny jest wątek fragmentu obojczyka św. Cyryla wysłanego w 1926 roku z Watykanu do Nitry. Pudeleczek z kością opatrzoną pieczęcią (jak się okazało) bułgarskiego biskupa znaleziono w latach 60. w archiwum nitrzańskiej kurii. Identyfikację potwierdził w lutym 1969 r. wikariusz generalny Rzymu kardynał Angelo Dell’Acqua, zob. L. Zrubeć, *Osobnosti našej minulosti*, Bratislava 1991, s. 32. Jedynym biskupem bułgarskim, wyświęconym w Rzymie w grudniu 1926 r. był Kiril Kurtew. Inna tradycja dotyczy fragmentu przedramienia Cyryla w relikwiarzu w bazylice w Welehradzie, który się tam znajduje od 1881 r. Trudno nam w tej chwili powiedzieć, jakie są powiązania tych relikwii, podobnie jak tych z Rajca/Žiliny, ze znaleziskiem w Recanati. Kość odnaleziona tam liczy sobie zaledwie kilka centymetrów, mówi się, że jest wielkości palca u ręki.

³⁴ Zob. < www.kolegiumrim.kbs.sk/historia.php >, zdjęcie 27 (29.09.2015).

³⁵ N. Spasskij, *Le reliquie di s. Cirillo*, trad. B. Sulpasso, Milano 2004. Na wszelki wypadek wydanie opatrzone informacją, że fabuła jest wytworem fantazji autora.

„Powrót relikwii św. Cyryla do Rzymu”, obraz w sofijskiej rezydencji egzarchy katolików bułgarskich, rok 1980, malarz M. Minkow. Drugi egzemplarz znajduje się w unickiej cerkwi parafialnej pw. Wniebowstąpienia Pańskiego w Płowdiwie. W centrum papież Paweł VI i egzarcha Kiril Kurtew, biorący udział w uroczystości złożenia odnalezionych relikwii w bazylice S. Clemente 17 listopada 1963 r.

SUMMARY

Slavia Barlieva, Aleksander Naumow

The remains of S. Cyril and S. Methodius as testimonies of religious life's dynamics

Keywords: Christianity, St. Constantine-Cyril, St. Methodius, relics of the saints, religious life

The relatively rich complex of hagiologic works and documents attesting the Cyrillo-Methodian tradition contains various kind of information on the death, grave and remains of the Holy brothers, especially those of St. Cyril. All texts, including the emerging in our time, are a living testimony of their cult, revealing the diversity of its' functions appointed.

The authors trace out and systemize various text – liturgical, hagiographic, historiographic and documentary, concerning the issue of the relics of the two Slavic saints. Besides the Long Life of St. Constantine-Cyril, the Greek Vitae of SS Clemens and Nahum of Ochrid, the Eulogy on Cyril and Methodius and the so-called *Legenda Italica*, hagiographic works of West Slavic origin are considered under the aspect of their essential importance for the saints' relics veneration. They are interpreted as a phenomenon of realizing King Charles' IV national doctrine on the base of their appearance in the inventories of the S. Vaclav chapel treasury in the metropolitan church of Prague as well as in the correspondence of Czech kings and Czech and Polish prelates.

The issue of the burial place of the Brothers from Salonika and the location of their remains is presented in the article as an element of the hot interfaith dispute in the 1st Rzeczpospolita. The 16th c. common awareness that the relics of SS Cyril and Methodius are kept at San Clemente in Rome was treated by the Catholics as a clear proof of divine approval for the Western church (and especially its head) and synergistic cooperation in the intention of the saint (Cyril wants to stay in Rome forever). Orthodox party defended "the good name" with the argument that even in Rome the orthodoxy and its missionaries were paid special attention. A modern attitude to the issue is displayed by the modern service dedicated to the rediscovery of S. Cyril's relics and their replacement in "San Clemente" on 17th November 1963. It was introduced in the liturgical praxis of the Bulgarian Catholics in 1980. The text of the service is designed in the prospects of the new vision on the role of SS Cyril and Methodius and their veneration in the contemporary world – as expressed by the Pope's encyclical epistle "Antiquae nobilitatis" from 2nd February and the speech of Pope Paul VI in San Pietro on 14th February.

Contemporary evidences of the political instrumentalization of the cult of St. Cyril's remains are demonstrated as well.

Without being exhaustive, the article presents a wide panorama of the cult of relics of St. Constantine-Cyril the Philosopher as a phenomenon of Slavonic and European cultural identity.